

ISSN 0027-8084
UDK 808.61./.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXVIII/1–4

БЕОГРАД
2007

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXVIII

Св. 1–4 (2007)

САДРЖАЈ

Два наша јубилеја (СРЕТО ТАНАСИЋ)	1
Ч л а н ц и	
Актуелни увиди у „врсте речи“ (МИЛКА ИВИЋ)	5
О односима између придева и прилога (МИЛКА ИВИЋ)	9
Из проблематике реченица с везницима <i>кад</i> , <i>док</i> и <i>чим</i> (СРЕТО ТАНАСИЋ)	15
Џус, ђус и дјус (МИЛАН ШИПКА)	27
О неким изразима са лексемом <i>глас</i> у српском језику (ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ)	35
Семантичко-деривациона анализа броја <i>пед</i> (ИВАНА ЛАЗИЋ-КОЊИК — НАТАША ВУЛОВИЋ)	43
Два незабележена грецизма у старосрпском језику (глаголи <i>гарейсати</i> и <i>ушаксати</i>) (ВЛАДИМИР ПОЛОМАЦ)	65
П р и л о з и	
Бараба — један европски дијалектизам (ЛУКА БРЕНЕСЕЛОВИЋ)	71
П р и к а з и	
Шеста књига <i>Лингвистичких огледа</i> Милке Ивић (СРЕТО ТАНАСИЋ)	107
Седамнаеста књига Академијиног Речника (БОЈАНА МИЛОСАВЉЕВИЋ)	111
Иван Клајн — Милан Шипка, <i>Страни изрази и изреке</i> (ПРЕДРАГ ПИПЕР)	114
Речници Ђорђа Оташевића (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	120
Славко Вукомановић, <i>Српски језик и његов развој</i> (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	126
Јелица Јокановић-Михајлов, <i>Акцента и интонација говора на радију и телевизији</i> (ДИНА ТОМИЋ)	129
Радивоје Жугић, <i>Језик медија. Огледи о језику и телевизији</i> (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ)	133
Kirsten Malmkjar (editor) at al., <i>The linguistics encyclopedia, second edition</i> (НЕНАД ИВАНОВИЋ)	136
I n m e m o r i a m	
Богдан Л. Дабић (1935–2007) (СРЕТО ТАНАСИЋ)	143

ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О НЕКИМ ИЗРАЗИМА СА ЛЕКСЕМОМ *ГЛАС* У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ¹

У раду се анализирају изрази (фразеологизми) са лексемом *глас* који у најширем смислу изражавају појмове „говорити“, „мислити“, затим изрази који изражавају начин на који се одвијају поменути процеси, као и изрази који изражавају особину идентификовану на основу ситуације говорења, мишљења. Применом граматичких и семантичких критеријума утврђују се продуктивни структурно-семантички типови у оквиру семантичког поља које је предмет анализе. Такође, на основу значења израза са лексемом *глас* описује се мотивација, односно семантички однос израза према бази која је условила настанак конкрет-ног фразеолошког значења.

Кључне речи: лексема *глас*, израз (фразеологизам), значење, граматички и семантички типови.

1. Значења лексеме *глас* у српском језику показују полисемну разуђеност која одражава различите домене употребе ове именице. Тако се именица *глас* најпре употребљава у значењу звука који производе људски говорни органи, затим у значењу говора, певања, потом, у домену фонетике именица *глас* обично означава артикулисани звук као основни елемент говора који улази у састав слогова и речи, а у домену музике именица *глас* се може употребити у значењу певачког типа према регистру тонова које певач може певати. Полисемна структура ове лексеме развија се и даље, па се именицом *глас* означава и оно што може бити остварено звучном артикулацијом, као што су вест, новост, обавештење, али и чувеност, гласитост, слава, затим мишљење, став, оцена и сл. На сличним семантичким основама, као што ће нам анализа показати, заснована су и значења израза са лексемом *глас*.

2. Предмет овог рада представљају изрази (фразеологизми) са лексемом *глас*, који у најширем смислу изражавају појмове „говорити“, „мислити“, затим изрази који изражавају начин на који се одвија процес говорења или се адвербијално значење заснива на одсуству та-

---

¹ Рад је прочитан 29. 3. 2007. г. на Четвртој мултидисциплинарној конференцији истраживача у областима хуманистичких и друштвених наука, која је била посвећена теми *гласа* у језику и књижевности у организацији Удружења *Philologia* са Филолошког факултета у Београду.

квог процеса, као и изрази који изражавају особину идентификовану на основу ситуације говорења или мишљења.

Циљ рада је да се на основу граматичких и семантичких критеријума утврде продуктивни структурно-семантички типови у оквиру семантичког поља које је предмет анализе, као и то да се на основу значења израза са лексемом *глас* утврди мотивација, односно семантички однос израза према бази која условљава настанак конкретног фразеолошког значења. У анализу значења израза са лексемом *глас* укључићемо и неке когнитивне појмове.

3. На основу грађе из *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (даље РСАНУ) примећујемо да се изрази са лексемом *глас*, поред осталог, разликују по граматичкој структури, као и по граматичком и лексичком значењу. На основу уобичајене класификације израза (в. Мршевић-Радовић 1982: 142–143; Станојчић–Поповић 1997: 175–176), поменуте изразе са лексемом *глас* можемо поделити према структури на:

- предлошко-падежне конструкције: *из свег(а) гласа, иза гласа, на гласу (добру, злу и сл.), на (у) сав глас;*
- синтагме: *без њрага и гласа, изнейти, износити (некога) на (зао) глас, да(ва)ти на глас, да(ва)ти гласа (од себе, о себи), великим гласом, живим гласом, ни њрага ни гласа, целим гласом и*
- реченичне изразе: *бије га (их и сл.) глас, глас има, ишио га (их и сл.) глас (до)носи (даје и сл.)* итд.

Што се значења тиче, већину наведених израза чине глобални фразеологизми, тј. они фразеологизми код којих постоји узајамна зависност међу пунозначним речима које их чине, тако да се ниједна компонента не издваја као носилац фразеолошког значења (уп. Мршевић-Радовић 1982: 142). Ређи су компонентни изрази типа „отићи без њрага и гласа“, у којима је само један њихов саставни део, *без њрага и гласа*, носилац фразеолошког значења.

Ипак, најважнија и семантички најбогатија компонента међу поменутим фразеолошким јединицама у фразеолошком гнезду је именичка компонента *глас*. Спојивост са лексемом *глас* у оквиру гнезда условљава граматичко значење израза.

Тако, на пример, фразеолошке јединице које изражавају ситуацију „говорења“, „мишљења“ најбоље представља глагол (уп. Мршевић-Радовић 2002: 235). С друге стране, изрази у којима је именица *глас* лексички спојена са неком другом врстом речи, нпр., са предлогом или придевом, или са предлогом и придевом, обично ће реализовати адвербијално значење. Као ређи случај придевске реализације значења издвојићемо израз *на гласу (добру, злу и сл.)* у значењу 'познат, чувен (по добру, по злу или уопште)'.

4. Фразеолошке јединице са лексемом *глас* разврстаћемо у семантичка поља или групе према појмовном значењу, а потом анализирати њихову мотивацију.

Наиме, на основу грађе из РСАНУ, примећујемо да највећи број забележених израза изражава појмове „говорити“, „мислити“, у којима је ситуација говорења, мишљења представљена глаголом. Овде спадају следећи изрази: **бије га** (их и сл.) **глас**, у значењу 'влада о њему (њима и сл.) извесно мишљење, прича се о њему (нешто), чувен је, познат је', **глас је** (беше и сл.), **глас има**, у значењу 'говори се (говорило се и сл.), прича се, чује се', **да(ва)ти на глас**, **пустити па глас**, **(у)чинити (на) глас** у значењу 'јавити, јављати, објавити, објављивати, обзнанити, да(ва)ти знак (некоме)', **да(ва)ти гласа (од себе, о себи)** у значењу 'јавити се, јављати се', **изаћи**, **излазити (избити, испанути, доћи) на глас** (понекад с придевом: **на зао глас** и сл.) у значењу 'стећи, стицати глас, постати познат, чувен (по добру или злу)', **изнети, износити (некога) на глас** у значењу '(у)чинити да се о некоме говори (обично ружно), створити, стварати о некоме глас', **не дати до гласа (некоме)** у значењу 'не моћи проговорити', **ни трага ни гласа (некоме, од некога, нечега)** у значењу 'нестао (нестало и сл.) незнано куд, да се не зна где је и шта је с њим (њом и сл.)', **(по)дићи**, **(по)дизати глас(а)** у значењу 'заузети се, заузимати се, јавно, отворено иступати, иступити (за нешто, против нечега)'

На основу наведених израза запажамо да се значења лексеме *глас* углавном перципирају као значења која припадају другим, конкретнијим доменима. Наиме, лексема *глас* се у неким изразима перципира као предмет, средство или се употребљава у антропоморфизованом значењу, па тако *глас* може да се *ћодигне* или *сћусити*, *глас* се некоме може *дајти* у циљу некаквог упозорења, а у неким случајевима *глас* може и да „*бије*“. У неким примерима значење именице *глас* перципира се као флуид, па се тако *глас шири*, *ћреноси*, *ћушити*, али се не може скупити, повратити или повући. Затим, у неким изразима *глас* се перципира као простор, па је, стога, уобичајена његова спојивост са предлозима, у акузативним или локативним конструкцијама као у примерима **изаћи**, **излазити (избити, испанути, доћи) на глас**, **бити на гласу**, **изнети, износити (некога) на глас**.

Идиоматска разуђеност лексеме *глас* произилази из полисемне структуре основних значења, па ће се и значења израза који су предмет анализе тицати семантичке везе са неким значењима лексеме *глас* у самосталној употреби, као што су: вест, новост, порука, обавештење, затим оно што се прича, гласина, непроверена вест, потом сазнање о некоме, мишљење које влада о некоме или нечему, општа оцена, поглед и сл.

Као што смо напред истакли, већина израза са лексемом *глас* изражава ситуацију говорења, обавештавања, мишљења, поступања, па тако ови изрази најчешће реализују неко глаголско значење.

Тако се израз **отићи** (*нестати и сл.*) без трага и гласа, у којем је лексема *глас* у лексички спој унела значење 'вест, обавештење, порука', употребљава у значењу 'отићи бестрага, незнано куд'; нпр.: **Како пригрије љетно сунце ... нестане Пилипа преко ноћ**, **без трага и гласа** (Козарац Ј., РСАНУ). Такође, лексема *глас* са основним значе-

њем 'вест, обавештење' налази се и у изразу **давати, пустити (на) глас** у значењу 'јавити, јављати, објавити, објављивати' и сл., као у примерима: *Дали су му глас да бјежи, али он није хтио* (Павићевић М. М., РСАНУ); *Дај на глас свој војсци, да сви сложено ударе правцем, којим ћу ја крчити пут* (Томић Е. Ј., РСАНУ). Глаголоско значење реализује и израз **глас је, глас има** који је у конкретном контексту употребљен у значењу 'говори се (говорило се и сл.), прича се, чује се', дакле, опет у вези са ситуацијом говорења, мишљења, нпр.: *Глас је да је [овај портин обичај] постао од оно доба када је Милош Обилић приступио к Мурату ... и цару турио нож у срце* (Војновић Л., РСАНУ); *О њему је био глас да је више малодушан но великодушан* (Миљанов М., РСАНУ).

У неким изразима као што су **подићи глас** или **немати глас** основно значење лексеме *глас* је материјализовано у смислу перцепције гласа као средства испољавања моћи, снаге. Тако се, с једне стране, употребом израза **подићи глас** изражава ситуација јавног, отвореног иступања (*за нешто, проишв нечега*), вербалног супротстављања некоме, претња, док се, с друге стране, у изразу **немати глас** немање гласа, тј. ћутање перципира као немање снаге, моћи.

У вези са значењем лексеме *глас* и употребом ове лексеме у изразима са глаголом *имати*, односно његовим одричним обликом *немати*, поменућемо синонимну лексему *абера* (од тур. haber) и израз у којем се ова лексема јавља: **ни абера немати**. Лексема *абера*, чије је основно значење у српском језику 'глас, вест, новост, порука', употребљава се у изразу **ни абера немати** у емотивно-експресивном значењу 'не марити, не хајати, не обазирати се, не бринути се'. РСАНУ наводи и следеће примере: *А књаз зато ни абера нема* | Но разури тврда Колашина (НП Вук); *Човек умире, деца му скапавају од глади ... а ви ни абера* (Ранковић С).

Пошто се поседовање гласа према језичкој слици света перципира као знак живости, постојања, па се изразом **имати глас** означава 'поседовање моћи, снаге', односно изразом **немати гласа** или **не дати до гласа** изражава супротно значење 'немати моћ, снагу', лексема *глас* у изразу типа **да(ва)ти гласа (од себе, о себи)** реализује значење 'јавити се, јављати се', које је засновано на општем значењу 'указати на присутност, постојање', нпр.: *Кад лебди опасност над њима, увуку се у себе и не дају гласа од себе* (Козарчанин И., РСАНУ); *Син му је ... био премештен у провинцију, одакле више није дао ни гласа* (Јевтић Б., РСАНУ).

У поређењу са изразима које смо описивали у вези са ситуацијом обавештавања, супротстављања, негодовања, изражавања снаге, моћи и сл., изрази типа: **бије га (их и сл.) глас; изаћи, излазити (избити, испанути, доћи) на глас; изнети, износити (некога) на глас; на гласу изражавају опште мишљење, став, јавну оцену о некоме**. Овде ћемо, као и у претходним случајевима, најпре размотрити значење фразеолошких компоненти које улазе у састав конкретних израза.

Наиме, у основни облик израза **изаћи, излазити (избити, испанути, доћи) на глас** глаголи *изаћи, излазити* уносе значење 'крећући се стићи или стизати на неко издвојено и уздигнуто место, попети се, пењати се, појавити се, појављивати се, избити, избијати', док се именица *глас* у поменутом изразу перципира као 'простор уздигнут у односу на други простор'. Фразеолошко значење израза **изаћи, излазити (избити, испанути, доћи) на глас** остварује се метафоризацијом слике коју бисмо могли уопштити као сцену на којој је особа којој се суди на основу поступака, добрих или лоших особина и сл. Излазак на овај простор није директно условљен вољом онога који је објекат оцене, што показују и следећи примери који се наводе у РСАНУ: Газда Ђорђе је одавно *изишао на глас* због своје велике радње са шљивама и свињама (Ранковић С.); У то доба ... почео [је] *излазити на глас* и као писац и као глумац (Поповић Б.); Том сам се приликом упознао с Марком Царем, који је био *изишао на глас* као књижевник (Ђукановић И.).

У наведеним примерима са изразом **изаћи, излазити (избити, испанути, доћи) на глас**, са структурно-семантичког становишта посматрано, објекат оцене функционише као граматички субјекат реченице.

У вези са изразима у којима је лексема *глас* спојена са предлогом *на* поменућемо и израз **на гласу (добру, злу и сл.)**, који реализује придевско значење „познат, чувен (по добру, по злу или уопште)“, нпр.: Никад не бијаше побожњак *на гласу* (Нехајев М., РСАНУ). Овај израз се може наћи и у споју са помоћним глаголом, нпр., **бити на гласу**, у којем израз **на гласу** у реченици има функцију прилошког дела предиката, нпр.: На гласу је да очи лечи (Батут-Јовановић М., РСАНУ).

Као што нам примери показују, објекат оцене и у овом случају функционише као граматички субјекат реченице.

На сличној когнитивној представи заснована је и употреба израза **изнети, износити (некога) на глас** са значењем '(у)чинити да се о некоме говори (обично ружно), створити, стварати о некоме глас'. Овде су у основни облик израза ушли глаголи *изнети, износити* са значењем 'поставити, постављати некога да буде предмет критике (обично негативне)', нпр.: Изнијеће те *на глас*, ако опазе, да се са мнош дружиш (Николић Р., РСАНУ); Неку радничку дјевојку је изнио на зао глас, што јој је под прозором ... пјевао (Бартуловић Н., РСАНУ).

У поређењу са реченицама у којима су употребљени изрази **изаћи, излазити (избити, испанути, доћи) на глас** и **бити на гласу**, у реченицама са изразом **изнети, износити (некога) на глас** објекат оцене у семантичком смислу јесте и граматички објекат реченице, нпр.: Изнијеће те *на глас*, ако опазе, да се са мнош дружиш. Неку радничку дјевојку је изнио на зао глас, што јој је под прозором ... пјевао.

Међу изразе који изражавају „мишљење, став, оцену друштва о некоме“ навешћемо и израз **бије га (их и сл.) глас** у значењу 'влада о њему (њима и сл.) извесно мишљење, чувен је, познат је', нпр.: Сви су од ње одлазили и утешни и задовољни и њу је био све већи глас (Дачић Ж., РСАНУ); Већ у детињству *бије га глас* да је зао (Глигорић В., РСАНУ); Док ... докаже своју невиност, *глас* ће почети „да га би-

је“ (Петровић Е. С., РСАНУ). Именица *глас* је у овај израз унела значење 'гласови, препричавање, непроверено казивање (најчешће неповољно), гласина', при чему се ово значење именице *глас* у изразу **бије га** (их и сл.) *глас* перципира као средство. У том смислу је и глагол *бийти* употребљен у значењу 'додиривати, дотицати нешто нечим са замахом и уз употребу извесне снаге, ударати'. Тиме се на метафоричан начин изразом **бије га** (их и сл.) *глас* наглашава, истиче моћ препричавања, ширења гласова који често постају гласине.

5. Следећу семантичку групу из овог гнезда чине изрази којима се изражава неко адвербијално значење. Тако, нпр., изрази у којима је именица *глас* лексички спојена са предлогом или придевом, или са предлогом и придевом, најчешће реализују адвербијално значење, нпр., **без трага и гласа** у значењу 'бестрага, незнано куд', **великим гласом** у значењу 'врло гласно, изгласа', **из свег(а) гласа, иза гласа, што га** (их и сл.) *глас* (до)носи (даје и сл.) у значењу 'веома гласно, што се може гласније', *исход гласа* у значењу 'полугласно, тихо', **на (у) сав глас, целим гласом** у значењу 'из свег гласа, гласно; отворено, јавно' и сл.

Употребу изрза **без трага и гласа** посматрали смо и у споју са глаголом *оићи*, *несићи*, дакле, у вези са употребом компонентног изрза **отићи** (*нестати* и сл.) **без трага и гласа**. Глагол *оићи* (*несићи*) у изразу **отићи без трага и гласа** је квалификатор фразеолошке компоненте која је носилац фразеолошког значења.

Значење именице *глас* у изразима **великим гласом, из свег(а) гласа, на (у) сав глас, целим гласом** перципира се као визуелни физички ентитет, па се и значење интензитета које је релевантно за појам *гласа* у поменутих изразима перципира као величина. Отуда и употреба придева са значењем величине уз именицу *глас*: *велики, сав, цео*.

6. На основу анализе фразеолошких јединица са лексемом *глас*, које смо посматрали у оквиру семантичких група које у најширем смислу изражавају појмове „говорења“, „мишљења“, можемо издвојити продуктивне структурне (граматичке) и семантичке типове.

Критеријум по којем смо издвојили структурне типове изрза јесте лексичка спојивост са лексемом *глас*, на основу које се реализује граматичко значење изрза.

Први структурни тип чине изрази у којима је ситуација говорења, мишљења представљена глаголом, нпр.: **изнети, износити (некога) на (зао) глас** у значењу 'учинити да се о некоме говори (обично ружно), створити, стварати о некоме глас', **бије га** (их и сл.) *глас* у значењу 'влада о њему (њима и сл.) извесно мишљење', *глас има* у значењу 'говори се', **да(ва)ти на глас** у значењу 'јавити, јављати', **да(ва)ти гласа (од себе, о себи)** у значењу 'јавити се, јављати се; писнути, проговорити' итд.

Други структурни тип чине изрази који експресивно квалификују некакву ситуацију, тј. начин на који се нешто чини, нпр., **из свег(а) гласа; иза гласа; што га** (их и сл.) *глас* (до)носи (даје и сл.) у значе-

њу 'веома гласно, што се може гласније', **испод гласа** у значењу 'полу-гласно, тихо' итд. Дакле, начин на који се одвија процес говорења и интензитет тога процеса означен је изразима са адвербијалним значењем.

Трећи структурни тип чине изрази са придевским значењем, којима се означава особина идентификована на основу ситуације говорења, мишљења, нпр.: израз **на гласу** (**добру, злу** и сл.) употребљава се у значењу 'познат, чувен (по добру, по злу или уопште)'

Семантичке типове израза класификовали смо на основу значења која у израз уносе појединачне лексеме које чине лексички спој.

Тако се на основу унетих значења лексеме *глас*, као носиоца фразеолошког значења, изрази могу груписати према базним семантичким ентитетима као што су: порука, вест, обавештење (нпр.: 'отићи без трага и гласа'; 'давати, пустити на глас'), вербалне реакције као знак снаге, моћи (**подићи глас, спустити глас**), указивање на присутност, постојање (**давати гласа од себе, глас вапијућег**), мишљење, суд, оцена о некоме (**бије га глас, изаћи на глас, изиети на глас**).

На крају се може закључити да анализа израза са лексемом *глас* показује да је семантичка реализација условљена базним семантичким ентитетима појединачних лексема, међу којима се лексема *глас* издваја као носилац значења те је семантички најбогатија компонента, с једне стране, а, с друге стране, евидентна је и условљеност семантичке реализације ових израза когнитивним, експресивним и другим факторима.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Кликовац 2004:** D. Klikovac, *Metafore u mišljenju i jeziku*, Beograd.
- Матешкић 1982:** J. Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb.
- Мршевић-Радовић 1982:** Д. Мршевић-Радовић, О критеријима који одређују место обраде фразеологизама у речнику, у: *Лексикологија и лексикографија*, Београд — Нови Сад, 141–148.
- Мршевић-Радовић:** Д. Мршевић-Радовић, Актуална питања српске фразеологије, у: *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Београд — Нови Сад, 233–242.
- Петровић 1999:** С. Петровић, Ни абера нема, *Наш језик*, XXXIII/1–2, 90–98.
- Радић 2000:** П. Радић, Отићи до кумине куће, *Наш језик* XXXIII/3–4, 273–277.
- РСМ:** *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад, Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XVI, Београд, Српска академија наука и уметности, 1959–.
- Станојчић и Поповић 1997:** Ж. Станојчић — Љ. Поповић, *Граматика српског језика (учбеник за I, II, III и IV разред средње школе)*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.

S u m m a r y

*Vladan Jovanović*ABOUT SOME PHRASEOLOGISMES WITH LEXEM *GLAS* (VOICE)
IN THE SERBIAN LANGUAGE

This paper presents the analyses of phraseologismes with lexem *glas* (voice) in the area of semantic groups which are in the widest sence denote of notions "talking" and "thinking". Productive gramatical and semantic types of phraseologismes with lexem *glas* (voice) have been definied according to the selected gramatical and semantic criterions. Gramatical types have been classified according to the lexical connection with lexem *glas* (voice) which realizes gramatical meaning of that phraseologism. Semantic types of these phraseologismes have been classified according to the meanings of one component lexems which form lexical connections. This research shows that semantic realization of phraseologismes with lexem *glas* (voice) depends on the basic semantic entites of one component lexems among which lexem *glas* (voice) is the richest component in the semantic sence in these phraseologismes. On the other hand it also shows that semantic realization of phraseologismes with lexem *glas* (voice) depends on cognitive, expressive and other factors.